

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто та проаналізовано стан інноваційної активності промислових підприємств національного господарства. Визначено основні проблеми, що перешкоджають її нарощенню. Запропоновано рекомендації щодо поживлення інноваційної діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: промисловість, підприємство, інновації.

В статье рассмотрено и проанализировано состояние инновационной активности промышленных предприятий национального хозяйства. Определены основные проблемы, которые препятствуют ее наращению. Предложены рекомендации относительно оживления инновационной деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова: промышленность, предприятие, инновации.

The state of innovative activity of industrial enterprises of national economy is considered in the article and analysed. Basic problems that prevent to her increase are certain. Recommendations are offered in relation to the revival of innovative activity of industrial enterprises.

Key words: industry, enterprise, innovation.

Постановка завдання. Цього року Україна з індексом глобальної конкурентоспроможності (3,9) в черговий раз втратила у рейтингу Всесвітнього економічного форуму, посівши серед 139 країн світу 89-е місце перед Гамбією та Гондурасом. Україна залишилася позаду Естонії, Чехії, Польщі, Литви, Азербайджану, Російської Федерації та Казахстану, демонструючи відставання від середньосвітового індексу (4,18). Ще більшим є відставання України від так званих інноваційних економік (82 місце з індексом 4,0 серед 133 країн світу) [1]. Така ситуація вимагає не просто підвищення інтересу до проблем інноваційного напрямку економічних реформ, а й швидкої реакції на них, розробку і застосування дієвих механізмів, методів та інструментів активізації інновацій. При цьому, вони мають бути розроблені скоординовано як на рівні держави, так і самими суб'єктами господарювання.

Одним з найбільш проблемних аспектів та вироблення дієвих засобів підвищення показників інноваційної діяльності є не лише державна політика, а й діяльність промислових підприємств національного господарства, оскільки вони виступають потужним носієм інноваційної активності: це джерело значної кількості раціоналізаторських рішень та інноваційних ідей, організаційних і маркетингових нововведень, провідні суб'єкти комерціалізації та трансферу інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційної діяльності промислових підприємств присвячено значне число праць, серед яких слід виділити роботи В. Терехова, О.Собко, В. Александрова, Ю.

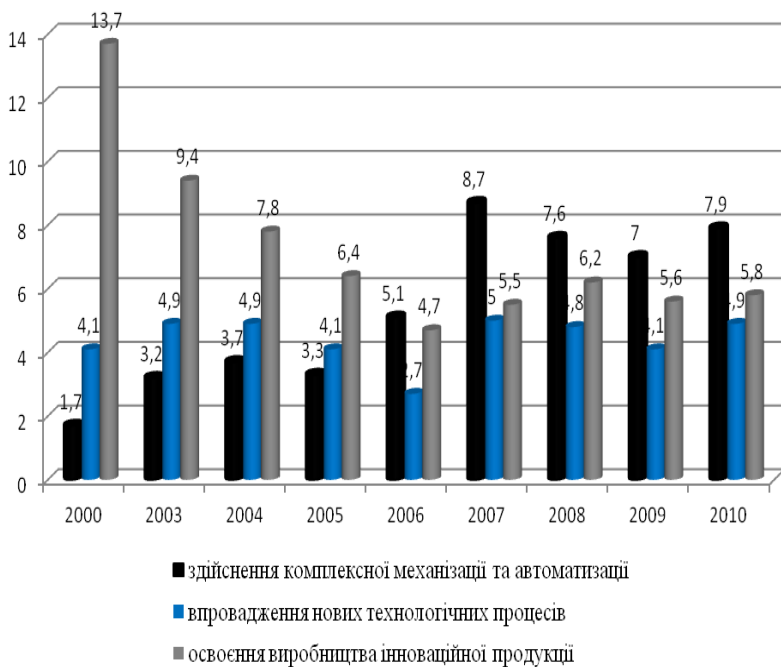
Бажала, П. Беленького, А. Бодюка, А. Власової, В. Гесця, Н. Гончарової, М. Долішнього, Н. Краснокутської, С. Покропивного та ін. В той же час масштаби та рівень наукової проробки проблем активізації інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств залишаються, на наш погляд, недостатніми. Незважаючи на значну кількість досліджень і публікацій щодо проблем інноваційної діяльності підприємств, окремі її аспекти залишаються досить дискусійними, а масштаби дійсної інноваційної діяльності незначними.

Формування цілі статті. Метою статті є аналіз стану та динаміки інноваційної активності промислових підприємств національного господарства, виявлення основних тенденцій інноваційної діяльності промислового сектору, а також надання рекомендацій щодо її пошвидшення.

Вклад основного матеріалу. Аналіз публікацій, присвячених питанням інноваційного розвитку свідчить, що фундаментальною основою інноваційної діяльності є інтенсивність і рівень формування (продукування), засвоєння, акумулювання та передачі НДДКР, створених на їх основі інновацій. Саме активізація процесів виконання і впровадження власних науково-дослідних розробок, засвоєння продуктивних знань, формування широко спектру інноваційних продуктів та процесів здатні забезпечити підприємствам і економіці в цілому підвищення рівня конкурентоспроможності, налагодження довгострокових контрактів, формувати інноваційно-інвестиційні осередки, розширювати виробничі потужності та мінімізувати витрати виробництва на інтенсивній основі.

В то й же час, статистичні та аналітичні дані свідчать, що у структурі національного господарства динаміка інноваційної активності промислових підприємств є нестабільною і досить низькою. Переважно інноваційна активність останніх зосереджена у сфері механізації та автоматизації виробництва, а от освоєння нової інноваційної продукції поступово скорочується у порівнянні з 2000 роком (рис. 1.). Крім того, частка промислових підприємств, що впроваджували інновації скоротилась з 14,8 % у 2000 р. до 11,5 у 2010 р.

Частка промислових підприємств, які впроваджували інновації протягом трьох останніх років у розрізі регіонів та типів інновацій свідчить, що загалом по Україні спостерігається дуже незначна тенденція до зростання обсягів виробництва інноваційної продукції (з 2006 по 2010 рр. з 9,9 до 10,6%), запроваджених інноваційних процесів (за аналогічний період з 9,6 до 10,6%), впровадження інноваційних інновацій (з 3,9 до 4,9%), а реалізація маркетингових інновацій – з 3,8 до 4,0% [2].

Рисунок 1. Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації за видами інновацій, вибірково за роками (побудовано за даними [2])

У регіональному аспекті найпотужнішим є м. Київ, Івано-Франківська та Сумська обл., а найменш активними – Волинська та Чернігівська обл. [2].

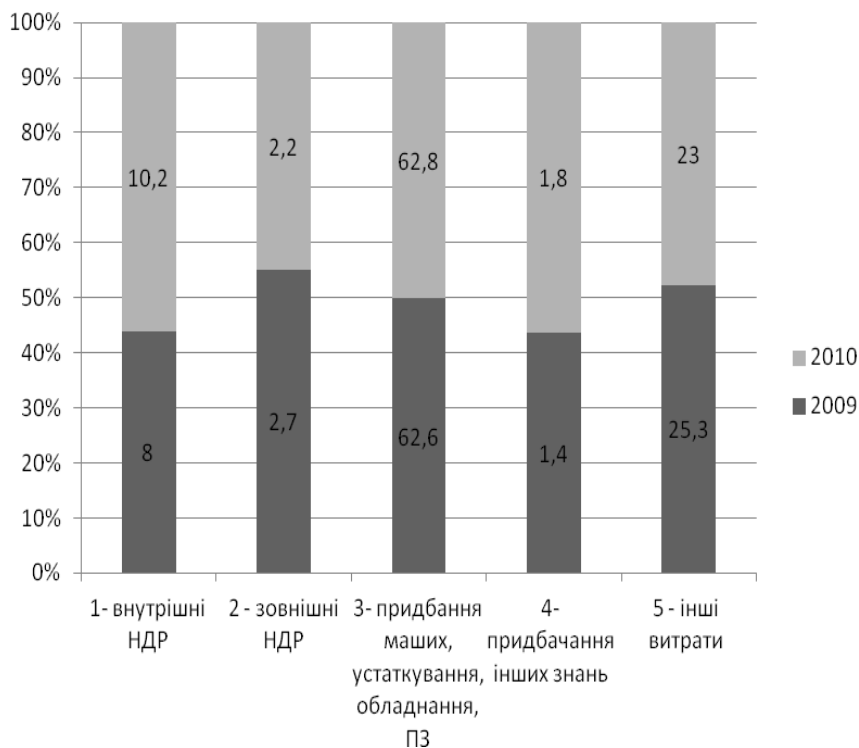
Дані показники свідчать, що інноваційна діяльність та її результати циркулюють в своєрідних кластерах, що свідчить про розірваність інноваційного та загального економічного ланцюга (системи). До таких можна віднести: 1-й кластер - м. Київ, 2-й кластер - Харківську область, 3-й кластер - Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Львівську області, 4-й кластер - всі інші області, АР Крим та місто Севастополь як найменш активний кластер [4].

З огляду на види економічної діяльності частка інноваційно активних підприємств добувної промисловості становила 6,5%, переробної – 15,0%, з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 11,8%. Значно більшою за середню в Україні була частка інноваційно активних підприємств серед підприємств із виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (33,3%), машинобудування (22,2%), хімічної та нафтохімічної промисловості (19,9%), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14,4%) і серед підприємств із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (14,3%) [3].

Переважає більшість інновацій за означеними типами характерна для переробної промисловості, де частка інноваційної продукції за 2006-2010 рр. зросла з 11,5 до 12,2%, хімічної промисловості з незначним падінням показників за галуззю загалом – з 17,3 до 16,4%, машинобудування – з 18,6 до 20,9%. Найбільша кількість реалізованої інноваційної продукції характерна для промислових підприємств Донецької, Івано-Франківської, Харківської обл. та м. Києва, а найменша – для Запорізької, Закарпатської та Рівненської обл. Загалом у 2010р. інноваційну продукцію реалізували 964 підприємства на суму 33,7 млрд.грн. (3,8% загального обсягу промислової продукції). Найбільший її обсяг реалізували підприємства машинобудування –51,9% загального обсягу інноваційної продукції цих підприємств, підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки –39,2%, виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 18,6%, целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності – 0,8 84,4%, а також хімічної та нафтохімічної промисловості –49,7% [3].

Аналіз структури та обсягів витрат на інноваційну діяльність свідчить, що на технологічні інновації у 2010р. 1088 підприємств витратили 8,0 млрд.грн. Із загального обсягу витрат переважає частка коштів витрачена на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5051,7 млн.грн. На придбання внутрішніх НДР – 818,5 млн.грн., зовнішніх НДР – 177,9 млн.грн., придбання інших зовнішніх знань – 141,6 млн.грн.; загалом на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або вдосконалених продуктів (процесів), діяльність щодо ринкового запровадження інновацій було витрачено 1855,7 млн.грн. Така тенденція характерна для промислових підприємств протягом останніх п'яти років (рис. 2.) [3].

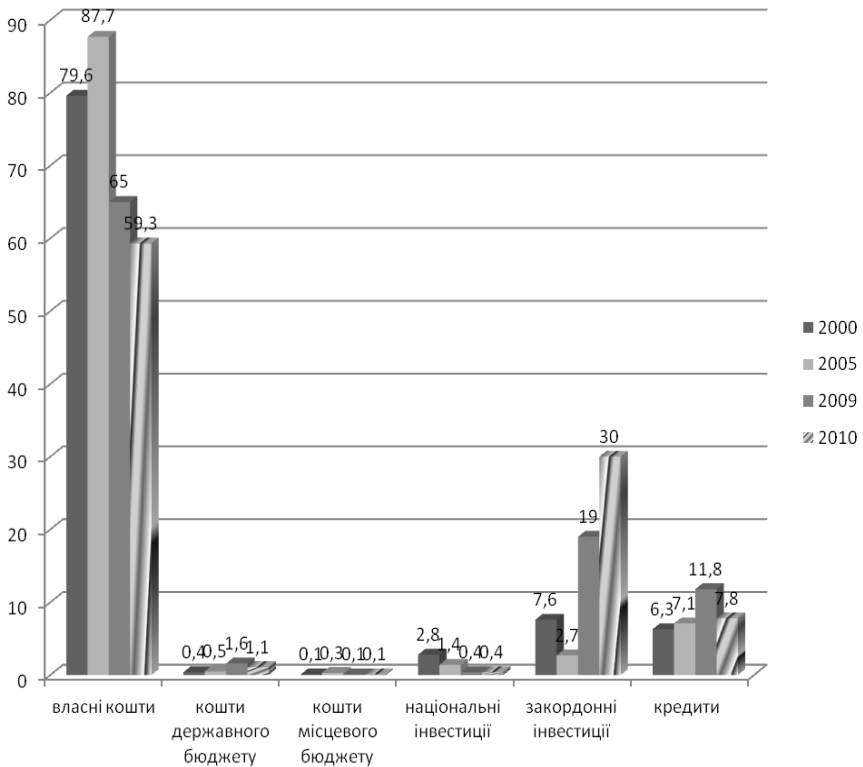
З цього приводу слід зауважити, що відсоток коштів підприємств, витрачених на НДДКР в країнах ЄС становить понад 55%, в той час як в Україні цей показник з 2007 року (30,2%) скоротився до 26,2% у 2010 р. А питома вага цих витрат у ВВП становить в середньому 2,01% в ЄС (проти 1,85 у 2000 році), в той час як в Україні всього 0,82% (проти 0,96% у 2000 році) [3].

Рисунок 2. Аналіз структури та обсягів витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України (побудовано за даними [2; 3])

Понад 70% інноваційно активних підприємств здійснювали нововведення за рахунок власних коштів. Державну підтримку отримали 35 підприємств. Важливу роль для інноваційної діяльності 19 підприємств мали кошти інвесторів, у т.ч. кошти іноземних інвесторів, вітчизняних інвесторів 12. Кредитами скористалися 36 підприємств. Загальна динаміка витрат у структурі загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами показана на рис. 3.

Досить песимістичними є й показники придбання/передачі нових технологій в Україні та за кордоном. Так, в межах України всього було придбано 126 технологій у 20010 році (129 у 2009 році), а з-за кордону 52 технології проти 62 (2009 р.), з них найбільшу частку (48) становлять машини, устаткування та обладнання, а найменшу (4) – права на патенти, ліцензії, корисні моделі [3; 5].

Рисунок 3. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за джерелами, вибірково за роками (побудовано за даними [2; 3])

Така ситуація щодо інноваційної активності промислових підприємств національного господарства, на нашу думку, викликана дією ряду внутрішніх та зовнішніх факторів впливу. До основних доцільно віднести:

- *нормативні* – формують правову основу інноваційного розвитку підприємств на основі створення інституційного каркасу (правил гри);
- *соціально – демографічні* – впливають на структуру попиту на продукти та послуги, формуючи певний тип споживчої поведінки;
- *екологічні* – визначають вплив нових технологій, нових матеріалів, нових видів енергії на довкілля в процесі інноваційної діяльності підприємств, а також ступінь екологічної відповідальності та культури бізнесу, наявність відповідного еколого-економічного контролю і стратегії розвитку;

- гуманітарні – впливають на інноваційний розвиток через ступінь освіченості населення, рівень знань і науки в країні;
- інформаційні – визначають особливості інноваційного розвитку підприємств на основі використання інформаційних ресурсів на умовах їх доступності, цінності та вартості;
- організаційно-управлінські – здійснюють вплив через інституційно-управлінські та інституційно-організаційні зміни в інноваційній сфері, поведінці підприємств;
- фінансово-економічні – визначають особливості здійснення інноваційної діяльності підприємств з позицій грошово-кредитних, бюджетно-податкових, амортизаційних важелів інноваційного розвитку;
- техніко-технологічні – здійснюють вплив на технічні та технологічні боки інноваційної діяльності промислових підприємств;
- політичні – визначають тенденції у структурі очікувань зі сторони попиту та пропозиції на інноваційну продукцію;
- зовнішньоекономічні – визначають весь спектр попередніх чинників як вектор зовнішньоекономічної політики держави і підприємств, а також відношення сектору закордон до суб'єктів національного господарства.

Серед основних, як свідчить ряд аналітичних даних [5 - 10], є нормативні, політичні, фінансово-економічні фактори: нестабільність законодавства, наявність значних суперечностей у правовому полі; відсутність реальних податкових та амортизаційних стимулів для активізації нових напрямків інновацій; бюджетні обмеження фінансування НДДКР; відсутність налагодженої інноваційної інфраструктури; нестійкі зв'язки між владою та бізнесом (кланово-олігархічний їх характер) тощо.

В той же час, значна кількість науковців практично не досліджує стан та можливості застосування такого потужного інструменту підвищення інноваційної активності як організаційно-управлінський, де основою активізації інноваційної діяльності бізнесу виступають довгострокові стратегії розвитку. По суті, мова йде про взаємоузгодженість державних, галузевих, регіональних стратегій з корпоративними довгостроковими стратегіями, а останніх, в свою чергу, з бізнес- та функціональними стратегіями розвитку, планами інноваційної активності за напрямками діяльності підприємства, за його структурними одиницями.

У багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою системи стратегічного управління використовуються вже протягом тривалого часу. Наприклад, у США вони почали входити в практику з кінця 1960-х рр., коли їх головним об'єктом була диверсифікація діяльності організації. З 1970-х рр. спрямованість стратегічного управління змінилась, і в 1980-ті рр. воно стало орієнтуватись на оцінку доцільності розвитку стратегічних бізнес-одиниць та управління бізнес-процесами. Провідні компанії у США мають у середньому 30-50 стратегічних бізнес-одиниць (центри прибутку). А у розробці та впровадженні інноваційних та стратегій загального розвитку

компанії перейшли від методів екстраполяції до моделювання. Моделі стратегічного управління (фінансові, управління збутом, виробничі, розподілу капіталовкладень) використовують понад 40% великих підприємств. Вони використовуються для оцінки стратегічного розвитку протягом 5-10 років з урахуванням стратегічних пріоритетів економіки. Подібна практика характерна для підприємств ЄС та Японії. На нашу думку, подібну практику повинні використовувати й вітчизняні підприємства.

Як свідчить практика діяльності вітчизняних компаній, менше 15% з них використовує стратегічне управління у своїй діяльності. За даними опитування керівників компаній Івано-Франківської обл. Л. Федулової та О. Фомової, більше половини опитаних керівників зазначили наявність спеціальних структур, що мають здійснювати інноваційну діяльність, проте як такою розробкою інноваційної стратегії в прямому розумінні вони не займаються. А «...напрямами реалізації стратегічних планів підприємств через механізми інноваційної політики в основному є розгляд та реалізація дрібних інноваційних пропозицій, на жаль, недостатніх для підвищення інноваційної активності підприємства; вкладення інвестицій в ремонт і заміну зношених активів та вимушених інвестицій відповідно до вимог зовнішнього середовища з техніки безпеки, екологічних вимог, соціальних програм.» Як з'ясувалося, на практиці розробка інноваційної стратегії покладається на доволі різні структурні підрозділи і не завжди контролюється її виконання [11, с. 104]. А більшість стратегій носить не стільки силовий, інноваційний, ринковий характер, скільки пристосувальницький (стратегії пристосування чи копіювання).

Висновки. Потужним суб'єктом формування інноваційного осередку в структурі національного господарства повинні виступати промислові підприємства. Дійсно, узагальнення та аналіз літературних джерел і статистичних даних дало можливість зробити висновок, що інновації здатні підвищувати ефективність виробництва. Інновації впливають на: зростання обсягів виробництва, зниження матеріало-, енергомісткості та витрат на оплату праці. Крім цього, інноваційні процеси стають основою заміни застарілої продукції, розширення внутрішнього і зовнішнього ринку збуту та підвищення її конкурентоспроможності.

У процесі ринкових трансформацій у національному господарстві забезпечення його поступального зростання, а також підвищення ефективності діяльності промислових підприємств безпосередньо пов'язують з вирішенням проблем конкурентоспроможності їх продукції, які залежать від реалізації інноваційних процесів. В той же час, статистичні та аналітичні дані свідчать, що рівень інноваційної активності національних промислових підприємств знаходиться на досить низькій позначці вже понад десять останніх років. Деякі показники інноваційної діяльності промислових підприємств у 2010 році знизились до рівня 2000 року.

Визначено, що для активізації інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств необхідно здійснювати широкий комплекс заходів, пов'язаних як з діями органів влади, так і безпосередньо діями самих підприємств. Крім того, основою покращення динаміки інноваційної діяльності повинно бути виявлення і застосування внутрішніх резервів компанії. Базою акумулювання та оптимального розподілу ресурсів, потенційних можливостей та резервів підприємства повинна бути чітко розроблена, комплексна і одночасно деталізована стратегія розвитку на довгострокову і середньострокову перспективу, а також програми розвитку на короткий термін. Також, має змінюватись напрям стратегій підприємств: від пристосування та копіювання до активізації, наступу, розширення ринкової ніші, виходу на зовнішні ринки.

В той же час, слід визначити, що першопричиною зміни поведінки підприємств має все ж таки бути спонукальна діяльність держави у промисловій, структурній, бюджетній, науковій, галузевій, освітній, зовнішньоекономічній, фіскальній, фінансовій та інших видах політик, які виступають основою інноваційної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична записка «Конкурентоспроможність України: оцінка Всесвітнього економічного форуму (за Звітом про глобальну конкурентоспроможність 2010 - 2011)» [Електронний ресурс]. Режим доступу до даних: taxpayers.org.ua/attachments/55/Finance.pdf
2. Україна у цифрах 2010 : Статистичний збірник. [Текст] / За редакцією О.Г. Осаулєнка. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 252 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. [Текст] / За редакцією О.Г. Осаулєнка. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.
4. Жук М.В., Бородіна О.М. Інфраструктурне забезпечення інноваційного процесу в Україні [Текст] //Актуальні проблеми економіки. – 2008. - № 8. – С. 66-71.
5. Кваша Т.К. Вплив креативності на соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації: Презентація аналітичної доповіді на офіційному сайті Українського інституту науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. Режим доступу до презентації: www.uinte.kiev.ua/viewpage.php?page_id=296
6. Саліхова О.Б. Адресна державна підтримка як чинник стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв в Україні [Текст] / О.Б. Саліхова // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 9 – 23.
7. Полохало В. Уряд олігархів та зубожіння вітчизняної науки / В. Полохало // Українська правда. – 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: www.pravda.com.ua/columns/2011/04/26/6140691/
8. Гець В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України [Текст] / В.М. Гець, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
9. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь [Текст] / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
10. Тези доповідей бізнес форуму «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» // Наука та інновації. 2008. Т 4. № 3. С. 55–74.

Л.І. Федулова, О.А. Фомова. Проблеми формування інноваційних стратегій корпоративних підприємств (за результатами опитування керівників корпоративних підприємств Хмельницької області) / Л.І. Федулова, О.А. Фомова // Український соціум. – 2009. - № 1 (28). [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: http://www.ief.org.ua/new_1.htm